

BEL VA DUMG‘AZA CHIGALLARI

*Toshkent davlat Stomatologiya instituti,
Stomatologiya fakulteti, Anatomiya kafedrası
o‘qituvchisi Xalilov Sanjar Abduvohid o‘g‘li.*

Annotatsiya: Mazkur maqolada bel va dumg‘aza chigallari va ularning hosil bo‘lishi, topografiyasi, tarmoqlari va innervatsiya sohalari bo‘yicha fikr yuritildi.

Kalit so‘zlar: bel chigallari, dumg‘aza chigali, topografiya, tadqiqot, tarmoq.

Bel chigali (plexus lumbalis) - dastlabki to‘rtta bel nervlarining bo‘linmalari (L1-L4) va oxirgi ko‘krak nervi (T12) qo‘shilishidan hosil bo‘ladi. Bel chigali bel umurtqalarining ko‘ndalang o‘siqchalarini old tomonida, belning kvadrat mushagining oldingi yuzasida, katta bel mushagining orqa qismida joylashadi. Bundan tashqari, to‘rtinchi bel nervining ventral shoxlari - bel-dumg‘aza magistralidan dumg‘aza chigaliga o‘tadi. Bel chigalining nervlari asosan sonning old qismini innervatsiyalaydi. Nerv chigali umurtqalararo teshiklar bo‘ylab lateral hosil bo‘ladi va katta bel mushagi orqali o‘tadi. Uning kichikroq harakatlantiruvchi shoxlari to‘g‘ridan-to‘g‘ri katta bel mushagi sohasiga taqsimlanadi, katta shoxlari esa mushakni turli joylari orqali tos bo‘shlig‘i bo‘ylab pastga yo‘naladi. Chov boylami ostida qoladi va tos bo‘shlig‘idan yopqich teshigi orqali chiqadi. Yonbosh-qorin osti nervi (n. iliohypogastricus) belning kvadrat mushagi old tomonida lateral hamda qiyshiq ravishda yo‘nalib katta bel mushak sohasi orqasiga o‘tadi. Bu mushak yon tomondan qorinni ko‘ndalangigateshib o‘tib, qorinning ichki qiyshiq mushak qismi o‘rtasidan yonbosh suyagi bo‘ylab o‘tadi. Bu tarmoq bir nechta harakat shoxlari va lateral son terisiga sezgi shoxlarini beradi. Keyin uning terminal tarmog‘i chov boylamiga parallel ravishda o‘tib, qorin bo‘shlig‘i tashqi qiyaligining [aponevrozidan tashqi chov halqa](#) ustiga chiqadi va terisini innervatsiyalaydi.

Yonbosh-chov nervi (n. ilioinguinalis) belning kvadrat mushagi ustidagi n. iliohypogastricus orqali borib, keyin uning ostidan o‘tadi. Bu nerv qorinning ko‘ndalang va ichki qiyshiq mushaklari o‘rtasidan o‘tib, qorinning lateral gumh mushaklarini innervatsiya qiladi va chov kanaliga kiradi. Chov kanalining tashqi teshigidan chiqqach erkaklarda yorg‘oqning oldingi nervlari (nn. scrotales anteriores) bo‘lib, chov va qov sohasi, erlik olati ildizi, yorg‘oq terisini, ayollar jinsiy lablarining oldingi nervlari (nn. labiales anteriores) bo‘lib, katta jinsiy lablar terisini innervatsiya qiladi.

Son-jinsiy nervi (n. genitofemoralis) katta bel mushagini teshib o‘tib ikki: jinsiy va son tarmoqlariga bo‘linadi. Jinsiy tarmog‘i (r. genitalis) chov kanaliga kirib erkaklarda moyakni ko‘taruvchi mushakni, moyakning go‘shtdor pardasi va terisini, sonning medial yuzasi terisini innervatsiya qiladi. Ayollarda esa bachadonning yumaloq

boylamini, katta jinsiy lablar terisini, shuningdek son kanali tashqi teshigi sohasi terisini innervatsiya qiladi. Son tarmog‘i (r. femoralis) tomirlar sohasi botig‘idan o‘tgach, son uchburchagi sohasiga o‘tadi va terisini innervatsiya qiladi.

Son terisining lateral nervi (n. cutaneus femoris lateralis) katta bel mushagining lateral chekkasidan chiqib, yonbosh mushagining oldidan pastga yo‘naladi. Chov boylamining lateral qismi ostidan songa o‘tib, son terisini tizza bo‘g‘imigacha innervatsiya qiladi.

Yopqich nerv (n. obturatorius) katta bel mushagidan pastga yo‘nalib, kichik chanoq bo‘shlig‘iga tushadi. Yopqich kanal orqali o‘tib, sonning yaqinlashtiruvchi mushaklari o‘rtasiga chiqadi va ikki tarmoqqa bo‘linadi. Oldingi tarmoqning (r. anterior) mushak tarmoqlari (rr. musculares) taroqsimon, sonni yaqinlashtiruvchi uzun va kalta mushaklarini innervatsiya qiladi. Uning teri tarmog‘i (r. cutaneus) sonning medial yuzasi terisini innervatsiya qiladi. Orqa tarmoqning (r. posterior) mushak tarmoqlari (rr. musculares) sonni yaqinlashtiruvchi kalta mushakni orqasidan o‘tib, tashqi yopqich va sonni yaqinlashtiruvchi katta mushakni innervatsiya qilsa, uning bo‘g‘im tarmog‘i (r. articularis) chanoq-son bo‘g‘imi xaltasini innervatsiya qiladi.

Son nervi (n. femoralis) bel chigalining eng kattasi va eng uzunidir. U katta bel va yonbosh mushaklarining o‘rtasidagi egat orqali son uchburchagiga chiqadi. Chov boylamidan chiqib quyidagi tarmoqlarga bo‘linadi:

a) mushak tarmoqlari (rr. musculares) tikuvchilar mushagi, taroqsimon mushak va sonning to‘rt boshli mushagini innervatsiya qiladi;

b) oldingi teri tarmoqlari (rr. cutanei anteriores) 3-5 ta bo‘lib, sonning oldingi medial yuzasi terisini innervatsiya qiladi;

d) teri osti nervi (n. saphenus) tizza bo‘g‘imining medial yuzasi, tizza qopqog‘i, boldimning yuqori qismi oldingi yuza terisini innervatsiya qiladi. Sonda u ko‘p sonli sezuvchi va mushak shoxlariga va to‘g‘ridan-to‘g‘ri nervga bo‘linadi, uning oyoqgacha davom etadigan uzun sezgir terminal shoxlarini beradi. Anatomiyada **dumg‘aza chigali** — bu sonning orqa qismi, pastki oyoq va oyoqning ko‘p qismi va [tos bo‘shlig‘ining](#) bir qismi uchun motor va sezgir nervlarni ta‘minlaydigan nerv pleksusi. U lumbosakral pleksusning bir qismi bo‘lib, lomber vertebra va sakral vertebradan (L4-S4) chiqadi. Dumg‘aza **pleksopatiya** — bu dumg‘aza chigalining nervlariga ta‘sir qiluvchi kasallik bo‘lib, odatda travma, asab siqilishi, qon tomir kasalligi yoki infeksiyadan kelib chiqadi. Alomatlar orasida og‘riq, vosita nazoratini yo‘qotish va hissiy nuqsonlar bo‘lishi mumkin. Dumg‘aza chigali quyidagilardan hosil bo‘ladi:

- bel-dumg‘aza magistral
- birinchi sakral asabning oldingi bo‘limi
- ikkinchi va uchinchi dumg‘aza nervlarning oldingi bo‘linmalarining qismlari

Dumg‘aza chigalini hosil qiluvchi nervlar katta siyatik foramenning pastki qismiga yaqinlashadi va birlashib, old va orqa yuzalaridan bir nechta novdalar paydo bo‘lgan

tekislangan tasma hosil qiladi. Guruhning o'zi siyatik asab sifatida davom ettirilib, u sonning orqa qismida tibial asab va umumiy fibular asabga bo'linadi; bu ikki nerv ba'zan pleksusdan alohida paydo bo'ladi va barcha holatlarda ularning mustaqilligini disektsiya orqali ko'rsatish mumkin. Ko'pincha sakral pleksus va lomber pleksus bitta deb hisoblanadi katta nerv chigalini hosil qiladi. Bel-dumg'aza magistral ikkita nerv chigalini birlashtirib turadi. Dumg'aza chigali, tos suyagining orqa tomonida, piriformis mushaklari va tos fastsiyasi oldida yotadi. Uning oldida ichki yonbosh arteriyasi, ichki yonbosh venasi, siydik chiqarish kanali va sigmasimon ichak bor. Yuqori gluteal arteriya va vena bel-sakral magistral va birinchi dumg'aza asab o'rtasida, pastki gluteal arteriya va vena esa ikkinchi va uchinchi dumg'aza nervlar orasidan o'tadi.

REFERENCES

1. Popelyanskiy Ya.Yu., Veselovskiy V.P., Xafizov R.G. Lomber osteoxondroz sindromlarining klinik ko'rinishini shakllantirishga ekzogen ishlab chiqarish omillarining ta'siri. Kitob: Sanoat korxonalarini ishchilari va muhandis-texnik xodimlarining kasalliklarini kamaytirishning ilmiy va amaliy asoslari. Chelyabinsk, 1980; 2: 38-9.
2. Toroptseva N.V., Benevolenskaya L.I., Karyakin A.N. va boshqalar. Rossiyadagi sanoat korxonasi ishchilari orasida belning pastki qismida og'riqning tarqalishi. Wedge revmatol 1995; (5): 26-9.
3. Erdes Sh.F., Dubinina T.V., Galushko E.A. Pastki qismdagi og'riqning chastotasi va tabiati

